

Saša Stepanović*
Ana Grbić**

364.632-056.26/.36-053.4/.5(497.11)
364-787.8-056.26/.36-053.4/.5(497.11)
DOI: 10.5937/MegRev2203269S
Primljen 30.12.2021.
Odobren 06.03.2022.
Stručni članak

NASILJE NAD DECOM SA SMETNJAMA U RAZVOJU NA PODRUČJU GRADA BEOGRADA

Apstrakt: *Predmet ovog empirijskog istraživanja je sagledavanje u kojoj meri je nasilje nad decom sa smetnjama zastupljeno u našem društvu, u kakvim se porodicama zlostavljanje javlja, konkretno u gradu Beogradu. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi da li i u kom stepenu postoje određeni (i koji) oblici zlostavljanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju i koji su dominantni faktori za razvoj i održavanje ovakve situacije, dok je zadatak je bio da se utvrdi da li stepen zastupljenosti zlostavljanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju na teritoriji grada Beograda zavisi od određenih sociodemografskih faktora, kao i na moguće uticaje javnosti u smanjenju ove negativne pojave.*

Uzorak su činila 80 ispitanika, učenika Osnovne i srednje škole „Novi Beograd“ u Beogradu. Kao ciljna grupa birani su učenici starosti od 10. do 21. godine kod kojih je utvđeno da postoji neki faktor koji doprinosi vulnerabilnosti i marginalizaciji ove grupe dece i mladih u odnosu na decu i mlade normalnog razvoja. Analiza rezultata je pokazala da je od ukupnog broja ispitanika, njih 25% procenilo da su njihovi uslovi života siromašni, dok je njih 16,2% odgovorilo da (ponekad) nemaju dovoljno hrane. Njih 10% je procenilo da nema zadovoljavajuće higijenske uslove. Analizom pitanja na određenu grupu pitanja, došlo se do značajnih podataka koji govore u prilog postavljenim istraživačkim pitanjima da deca sa smetnjama u razvoju, a koja potiču iz socijalno depriviranih porodica sa mnogo članova i koja žive u prigradskim naseljima, u većem stepenu su izložena mogućnosti trpljenja nasilja i/ili zanemarivanja.

Ključne reči: *nasilje, oblici nasilja, deca sa smetnjama, porodični odnosi, škola*

* Profesor, Visoka škola socijalnog rada, Beograd, sasa.stepanovic@asp.edu.rs

** Docent, Visoka škola socijalnog rada, Beograd, ana.grbic@asp.edu.rs

1. UVOD

Nespремnost istrah ljudi da prijave da se unekoj porodici dešava nasilje, stav „nije to moja stvar, neću da se mešam“, doprineo je da situacije nasilja u porodici, naročito nasilja nad decom, dugo budu prikriveni velom porodične tajne. Najzastupljeniji društveni problem koji opsega sve strukture društva, a za koji se još uvek ne može pronaći adekvatno i efikasno rešenje, jep roblem nasilja nad decom. Dugo vremena su udarci štapom po leđima i nogama, udaranje kaišem ili papučama, vučenje ušiju, čupanje, vikanje i nazivanje pogrdnim imenima, smatrani (obaveznim) vidom kućnog vaspitanja dece.

Pokret za civilna prava 50-tih i 60-tih godina dvadesetog veka, zajedno sa novim teorijama u sociologiji doveo je do promena, uključujući spoznaju da sva ljudska bića treba gledati kao individue sa njihovim vlastitim pravima¹. To je takođe dovelo i do spoznaje o nepravедnosti nekih običaja, prakse i stavova. Od tada pa do danas donosi se niz međunarodnih povelja i deklaracija, koje usvaja i Republika Srbija, jedna od njih je i Konvencija UN o pravima deteta iz 1989, kojima se izjednačavaju prava svih ljudi, pa tako i osoba sa smetnjama u razvoju, tačnije, u članu 29. se izdvaja obrazovanje učenika sa smetnjama i utvrđuje princip dostupnosti, ali i podrške kvalitetnom obrazovanju².

Zlostavljanje dece je univerzalni društveni problem u svim zemljama, bez obzira na stepen ekonomskog i socijalnog razvoja. Radovi domaćih i stranih autora ukazuju na stalni porast nasilja nad decom, a crne hronike u dnevnoj štampi potvrđuju tu činjenicu. Određivanje pojma nasilja nad decom je složeno, pa se u stručnoj literaturi, u zavisnosti od autora, susreću različiti izrazi i izjednačavaju sa pojmom nasilja, kao što su: zlostavljanje dece, zanemarivanje dece, zapostavljanje, agresivno ponašanje prema deci, zločini nad decom, vaspitno zapuštanje dece.³ Postoje razne definicije ovog pojma koje su rezultat brojnih medicinskih, psiholoških, pravnih, socioloških i kriminoloških istraživanja.⁴

Pod nasiljem nad decom se podrazumeva ponašanje pojedinaca, institucija, društva u celini, gde se uz primenu sile nanosi bol, fizička i psihička štete, ugrožava zdravlje, fizički i psihički integritet ličnosti deteta i otežava njegov normalan razvoj⁵. S obzirom da je pojam nasilja nad decom širok, na osnovu definicije se može uočiti da podrazumeva različite oblike povređivanja psihofizičkog integriteta deteta.

Zlostavljanje podrazumeva aktivan, kontinuiran, urazvojnomo smislu štetan, i nehuman odnos prema deci, zlopostupanje, činjenje raznih neprijatnosti koje škode detetu i razne oblike mučenja, kao što su: zadavanje bola, nanošenje telesnih i duševnih muka, postupci

¹ Konvencija UN o pravima deteta, (1989), UNICEF,5/1

² WHO (2011). *World report on Disability*. Geneva: World Health Organization. <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>. (12.03.2021.)

³ Ispanović Radojković V, Ignjatović V, Vujović, Stevanović I, Srna J, Žegarac N. (2006). *Priručnik za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. Beograd: Centar za prava deteta.

⁴ Pejović Milovančević M, Ispanović Radojković V, Vidojević O, Kalanj D, Marunić V, Radosavljev J, et al. (2002). Model zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. *Psihijatrija danas*;34(1-2):117-32

⁵ Mihić, Biljana, *Porodično nasilje na decom*. Tema broja Septembar 2002: 51-58. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2002/1450-66370203051M.pdf>. (11.04.2021.)

od kojeg dete strada od povreda, straha, poniženja i prezira⁶. S tim uvezi, zloupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvaća taj u sve oblike fizičkoga / ili emocionalnog nasilja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja deteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuju je odgovornost, poverenje ili moć⁷.

2. DECA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Dete se prema Konvenciji o pravima deteta usvojenoj na Generalnoj skupštini UN 1989. godine, definiše kao ljudsko biće koje nije navršilo 18. godina života, akose, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije.⁸ Dete sa smetnjama u razvoju je dete kod koga su smetnje u razvoju urođena ili stečena stanja organizma koja prema svojoj prirodi zahtevaju poseban stručni pristup kako bi se omogućilo izražavanje i razvoj sačuvanih sposobnosti, a time i što kvalitetniji život.⁹

Ponašanje društva prema deci zavisi od načina na koji društvo shvata dete, njegov razvoj i učenje. Predstava o detetu koja postoji u jednom društvu i načini vaspitavanja i socijalizacije dece zavise od toga kako društvo shvata čoveka uopšte, njegovu prirodu, mogućnosti i uloge koje treba da ostvari u zajednici¹⁰.

Prema anketi *Svetske zdravstvene organizacije*(WHO) [2011] o zdravstvenom stanju u svetu, oko 785 miliona (15,6%) osoba *starijih od 15 godina* živi sa invaliditetom, a globalno opterećenje raznim bolestima procenjuje se na oko 975 miliona (19,4%). *Svetska zdravstvena organizacija* (WHO) procenjuje da od ovog broja čak 190 miliona (3,8%) ima „tešku invalidnost“ (kvadruplegija, teška depresija ili slepilo). Raspoloživi podaci pokazuju da slična struktura važi i za Srbiju. U okviru ovog broja, procenjuje se da oko 3% ukupnog stanovništva čine osoba sa smetnjama u intelektualnom razvoju, od čega 7% osobe sa telesnim invaliditetom. Posebno zabrinjava *rasprostranjenost različitih oblika invaliditeta među decom (uzrast od 0-14 godina)*. Podaci iz istraživanja višestrukih indikatorskih grupa u odabranim zemljama pokazuju da deca iz siromašnih domaćinstava i onih u manjinskim grupama imaju znatno veći rizik od invaliditeta nego deca iz visokorazvijenih društava¹¹.

⁶ Žegarac Nevenka, (2004), *Deca koja čekaju: izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja*, Save The Children UK, Beogradska kancelarija, Beograd, 15

⁷ Išpanović-Radojković, Veronika i Ignjatović Tanja (2006). *Priručnik za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. Beograd: Degraplast, 76

⁸ Konvencija o pravima deteta, Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovor br.15/90, član 1.

⁹ Stepanović, Saša. (2018). *Inkluzija*, Šabac: Sumatra izdavaštvo.

¹⁰ Hrnjica, Sulejman (1991). *Ometeno dete – uvod u psihologiju ometenih u razvoju*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 41

¹¹ WHO (2011). *World report on Disability*. Geneva: World Health Organization. Dostupno na: <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>. Pristupljeno 12.03.2021

2.1. Faktori od značaja za funkcionisanje deteta sa smetnjama u razvoju

1. Porodica kao primarna sredina u kojoj deca najviše vremena provode predstavlja najznačajniji faktor uticaja na razvoj deteta. Odnosi koji uspostavljaju roditelji međusobom, ali i odnos koji neguju prema detetu itekako imaju bitan uticaj na formiranje dečije ličnosti, njegovih sposobnosti, socijalizaciju deteta i razvoj deteta u celini¹². Porodica je ta koja čini rasadnik vrednosti, etičkih i edukativnih funkcija i osnov psihološke stabilnosti.¹³ Nesporno je da su porodice dece i mladih sa smetnjama u razvoju više izložene dodatnim opterećenjima, ali kvalitet života tih mladih osoba uvelikoj meri zavisi od spremnosti i mogućnosti porodice da savladava dodatna opterećenja i pruža svom članu sve što porodica treba da pruži - ljubav, razumevanje i podršku. Prema mišljenju nekih autora, roditelji strahuju kako će se njihovo dete uklopiti u redovni vrtić ili školu a kod inkluzije i dođe¹⁴. Roditelji se plaše odbacivanja od vršnjaka i školskog neuspeha. Zabrinuti su i zbog eventualne dostupnosti specijalnih službi i nedovoljne osposobljenosti vaspitača za rad sa njihovom decom. Iskustva u nekim inkluzivnim programima ukazuju na negativne stavove roditelja ostale dece prema uključivanju dece sa razvojnim smetnjama u redovne grupe vrtića i škola¹⁵. Roditelji se ponekad mogu osećati neugodno u društvu roditelja dece sa razvojnim smetnjama, budući da imaju različita iskustva, koja im ne omogućavaju da se užive u ulogu onog drugog.

2. Vršnjačka grupa. Vršnjačka grupa je grupa osoba približno istog uzrasta, socijalnog statusa i interesovanja. Vršnjačka grupa, posebno u periodu adolescencije, višestruko je značajna u svim oblicima razvijanja odnosa, komunikacija i socijalizacije. Odnosi u vršnjačkim grupama često pomažu pojedincima da se oslobode ranijih zavisnih veza kako bi stekli veći stepen samostalnosti. Kreativni odnosi u grupi vršnjaka mogu pomoći i u prevazilaženju kriza adolescencije, kao što su: normativna kriza, kriza identiteta, kriza autoriteta i kao kriza seksualnosti.¹⁶ Ona se smatra drugim važnim faktorom socijalizacije deteta. Podsmevanje, ignorisanje, izbegavanje i odbacivanje su moguće reakcije mlađe dece u kontaktu sa detetom koje ima smetnje u razvoju. Odrasli prenose na decu sopstvene predrasude inegativne stavove prema osobama sa smetnjama u razvoju, što bitno otežava kontakte ove dece sa vršnjacima u školi i u susedstvu. Ovakav stav može biti uzrok socijalne izolovanosti i odbačenosti dece sa smetnjama u razvoju, što se potom odražava na uspešnost socijalnih odnosa i socijalnu kompetenciju. Brojna istraživanja pokazuju da smanjena socijalna kompetencija dece sa smetnjama, bilo daje uzrok ili posledica prethodne socijalne interakcije, utiče negativno na dalji razvoj socijalne interakcije sa vršnjacima¹⁷.

3. Obrazovanje deteta sa smetnjama u razvoju. Konvencijom o pravima deteta iz 1988. godine (ratifikovana u tadašnjem parlamentu SFRJ 1989. godine) *dete sa razvojnim teškoćama*

¹² Hrnjica Sulejman, (1991), 87

¹³ Grbić Ana, Vuković Jelena (2017) „Razvoj i implementacija zakonodavstva sistema državne brige o porodiци i deci u okviru savremenog porodičnog života“, Megatrend revija 2/2017, Beograd, str. 146

¹⁴ Vujačić Milja, (2006): "Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama" *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 38/1, 190-204

¹⁵ Heekin Mengel, (1997), *Novi prijatelji*, Mali professor, Zagreb, 109

¹⁶ Stepanović, S. (2019). *ADHA I ADD, poremećaj pažnje iz drugog ugla*, Beograd: Visoka škola socijalnog rada.

¹⁷ Stepanović Saša (2018), *Inkluzija*, Šabac: Sumatra izdavaštvo, 56

označeno je kao *dete sa posebnim potrebama*, a *dete sa posebnim potrebama* kao *DETE*. Ta odredba iz Konvencije UN pokrenula je brojne rasprave o tome kako izgraditi svet po meri deteta, tj. svetu kome bi svako dete -obdarenih, prosečnih ili smanjenih sposobnosti – imalo šansu da ispolji svoje potencijale. Uvedenje termin **inkluzija**, koji je umnogim sredinama izazvao nedoumice i nesporazume. Najčešće je shvaćen kao *integracija dece sa smetnjama u razvoju u svet kakav jeste*. Pokazalo se da takav pristup ostavlja mnogo otvorenih problema. Nakon brojnih istraživanja došlo se do uverenja da je jedino rešenje menjanje sredine u kojoj dete živi i usaglašavanje odnosa onih koji brinu o detetu i njegovim potrebama¹⁸.

3. ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE DECE

Svi oblici nasilja, zlostavljanja, zloupotreba ili zanemarivanja dece, kojima se ugrožavaju ili narušavaju fizički, psihički i moralni integritet ličnosti deteta, predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava deteta sadržanih u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija), a to je pravo na život, opstanak i razvoj. Donošenjem Zakona o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (“Službeni list SFRJ” - dodatak: Međunarodni ugovori, broj 15/90 i “Službeni list SRJ” - dodatak: Međunarodni ugovori, br. 4/96 i 2/97) država se obavezala da preduzme mere za sprečavanje i da obezbedi zaštitu deteta od svih oblika nasilja u porodici, institucijama i široj društvenoj sredini.¹⁹

Različiti autori pojam nasilja definišu na različite načine, jedan od njih je i Biljana Mihić koja navodi da se: *Pod nasiljem nad decom se podrazumeva ponašanje pojedinaca, institucija, društva u celini, gde se uz primenu sile nanosi bol, fizička ili psihička oštećenja, ugrožava zdravlje, fizički i psihički integritet ličnosti deteta i otežava njegov normalan razvoj*²⁰.

Različiti su oblici nasilja nad decom, čime ono može biti *direktna žrtva* – kada se nasilje sprovodi nad njim, i *posredna žrtva* – kada prisustvu je scenama nasilja, koje se vrše nad drugim licima u njegovoj porodici. I jedan i drugi način imaju podjednako teške, pa čak i pogubne posledice po dete.

Prema Porodičnom zakonu Republike Srbije²¹ nasilje se definiše ka ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana(telesnom povredom, pretnjom i izazivanjem straha, prisiljavanjem na seksualni odnos ili navođenje na isti nemoćnog lica I lica mlađeg od 14.godina čak i sa njegovim pristankom, vređenje, drsko I bezobzirno ponašanje, ograničavanje slobode kretanja)²².

3.1. Oblici nasilja nad decom i njihovi indikatori

1. Fizičkonasilje. Dugo se smatralo da fizičko kažnjavanje dece ima za cilj njihovo vaspitanje i očvršćivanje za sve nedaće koje život sa sobom donosi, često uz takav stav i da

¹⁸ Stepanović, Saša (2018),76

¹⁹ Konvencija o pravima deteta, Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovor br.15/90, član1 <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>)

²⁰ Mihić Biljana (2002). *Porodično nasilje na decom*.52 (

²¹ Porodični zakon,*Službeni glasnik RS*,br18/2005,72/2011,6/2015.

²² Porodični zakon,*Službeni glasnik RS*,br18/2005,72/2011,6/2015.

rečenica *to je zanjegovo/njeno dobro*. S razvojem društva, vaspitne mere menjaju svoje oblike u pravcu humanog pristupa deci, ali nažalost stopa viktimizirane dece i dalje raste. Razlog svemu tome jeste taj što je sredina i dalje nezainteresovana da reaguje, društvo smatra da je to, „porodična stvar“, koju treba rešavati u krugu porodice, dok veći nanema hrabrosti da o tome javno govori²³. S obzirom na to da fizičko nasilje podrazumeva različite vidove upotrebe sile i direktnog napada na život i telo deteta, koji za posledicu mogu imati i smrt deteta, neki od načina su: (1) udaranje; (2) šamaranje; (3) gušenje; (4) uvrtnje delova tela; (5) čupanje kose; (6) vezivanje; (7) ciljano izazivanje različitih simptoma bolesti kod deteta; (8) umakanje prstiju u vrelu tečnost; (9) šutiranje; (10) davljenje; (11) nanošenje opekotina ažarom od cigareta ili nadrugim načinom²⁴.

Kao posledice mogu se navesti: (1) povrede kože i potkožnog tkiva; (2) opekotine od cigareta i vrele vode; (3) oštećenja i povredena glavi; (4) povrede unutrašnjih organa (najčešće kod beba i mlađe dece usled bacanja) što može izazvati deformitet i invaliditet; (5) mentalna retardacija; (6) cerebralna paraliza; (7) slepilo; (8) neurološke smetnje; (9) psihosomatska obojenja (do pokušaja suicida)²⁵. Zlostavljano dete često oseća krivicu zbog toga što mu se dešava, smatrajući da je zaslužilo takav tretman, i da je isključivo ono krivo, pogotovo ukoliko se kao zlostavljač javlja jedan od roditelja. Ono što je karakteristično kod fizički zlostavljane dece jeste neuspeh u školi, nekontrolisanomokrenjeiispuštanjestolice, kasniji razvoj govora²⁶. Zlostavljena deca se ponašaju neprimereno svom uzrastu, mogu biti ekstremno agresivna, ili pak ekstremno povučena u sebe i mirna, neka su sklona vršenju krivičnih dela, preterano plašljiva ili da nepokazuju strah prema autoritetu, sklone su naglim promenama raspoloženja.

2. Psihičko (emocionalno) nasilje. Ova vrsta zlostavljanja se ne uočava lako, jer nema vidljivijih fizičkih pokazatelja kao kod prethodnog oblika, s toga je za njeno utvrđivanje potrebna ekspertiza profesionalaca iz oblasti mentalnog zdravlja kako bi se sagledale posledice i intenzitet delovanja. Nevenka Žegarac[2004] navodi da emocionalno zlostavljanje sadrži u sebi nekoliko karakterističnih oblika ponašanja roditelja, i navodi da su to: (1) *odbacivanje i degradacija*- verbalni ili neverbalni akti roditelja ili staratelja prema detetu koji razvijaju osećaj poniženja, bezvrednosti; (2) *zastrašivanje*- ponašanje odraslog kojim se kod deteta stvara strah da će njemu bliska osoba ili stvar biti povređena, ubijena; (3) *izolacija*- ponašanje odraslog koje sprečava dete da razvija normalne socijalne odnose sa drugom decom i odraslima u svojoj okolini; (4) *emocionalna eksploatacija i kvarenje*- navođenje na socijalno nepodobno i destruktivno ponašanje, tj. dopuštanje antisocijalnom ponašanju (prostitucija, upotreba alkohola ili opojnih supstanci); (5) *ignorisanje*- uskraćivanje emocionalne raspoloživosti, odnosno, detetu se ne iskazuje ljubav; (6) *zapoostavljanje detetovog mentalnog zdravlja i posebnih edukativnih potreba*-roditelj/staratelj ne opravdano odbija, zapoostavlja

²³ Konstantinović-Vilić, Slobodanka; Nikolić-Ristanović Vesna (2009). *Kriminologija*. Niš: Pelikan print.118

²⁴ Stevković, Ljiljana (2006). *Karakteristike nasilja nad decom u porodici i njegove posledice na zdravlje*, u: *Zdravlje i žrtve*. Dostupna na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2006/1450-66370603023S.pdf>. (15. 03.2021.)

²⁵ Žegarac Nevenka (2004), 97

²⁶ Stevković Ljiljana,(2006), 78

tretman koji je neophodan za unapređenje detetovog mentalnog zdravlja ili posebnih edukativnih potreba.

Neki roditelji često nemogu da uspostave adekvatnu interakciju s detetom, pa samim tim negativno deluju na svoje dete doživljavajući ga kao beskoristan teret, a ono što ih sprečava da ostvare najbolji kontakt sa svojim detetom je su njihovi problemi i nerešeni konflikti koji datiraju iz njihovog detinjstva. Zbog svog uzrasta dete ne može da sagleda nelogičnost u ponašanju roditelja, i nakon dužeg vremenskog perioda obeleženog zlostavljanjem počinje da se oseća krivim, pa samim tim svojim ponašanjem, nenamerno, podstiče roditelja na nasilno ponašanje. Posledice se manifestuju kroz: (1) plačljivost deteta naročito od fizičkog kontakta; (2) česte promene raspoloženja, tikovi i mucanje; (2) poremećaje spavanja i navika; (3) zastoja u razvoju i nepoverenja; (4) poremećeno afektivno vezivanje, antisocijalno ponašanje; (5) problemi u odnosima sa vršnjacima, pojačano agresivno ponašanje; (6) problemi u učenju; (7) pokušaj samoubistva, depresivni simptomi; (8) neprilagođenost²⁷.

3. Seksualno nasilje. Seksualno zlostavljanje i i zloupotrebe dece je najteži oblik zlostavljanja jer u sebi najčešće sadrži idruge oblike zlostavljanja (fizičko, emocionalno), obavijeno je "velom tajne", te tako duboko i dugozakopano u duši deteta, ostavlja trajne psihofizičke i socijalne posledice na njegov razvoj. U Republici Srbiji seksualno zlostavljanje dugo ostaje tajna, i neki podaci ukazuju da od prvog incidenta konačnog prijavljivanja, u proseku prođe više od devet godina²⁸. Ono što usložavanja pojavu je to što će pored trauma koje doživi, dete teško otkriti ime zlostavljača, zbog pretpostavljenog odnosa poverenja, budući da ga celokupna situacija zbunjuje.

Neki autori seksualno zlostavljanje deteta definišu kao *oključivanje deteta u seksualnu aktivnost koju ono ne shvata u potpunosti, pa samim tim nije u stanju da za to da potrebnu saglasnost, to je aktivnost koju ono nije razvojno dostiglo i kojom se krše zakoni i socijalni tabui društva*²⁹. Seksualno zlostavljanje dece je pojava čija rasprostranjenost velika, te mnogi autori ukazuju na vezu između incestuozne porodice i ove pojave, potencirajući tipičan profil zlostavljača, odnosno, sredina koju u datom slučaju predstavlja porodica sa iskrivljenim moralnim shvatanjima³⁰. Zlostavljači su, vrlo često, lica koja su i sama u detinjstvu bile žrtve takvog tipa zlostavljanja. Posledice, pored fizičkih, su, u skoro svim slučajevima, psihičke, čija težina prvenstveno zavisi od dužine trajanja i načina vršenja seksualnog zlostavljanja. Kao najčešće žrtve javljaju se devojčice, dok se kao zlostavljači javljaju očevi ili drugi muški srodnici, pri čemu ne treba zaboraviti ni seksualno zlostavljanje dečaka.³¹ Seksualno zlostavljanje nije teško fizički dijagnostikovati a ni dokazati (ali tek kad se ono prijavi) zbog fizički vidljivih pokazatelja koji se odnose na: (1) krvarenja; (2) trudnoću; (3) genitalne povrede. Pored vidljivih, tu su i oni manje vidljivi, tačnije psihološki pokazatelji i posledice koje iz toga proizilaze, a odnose se na (1) čudno i tajanstveno ponašanje; (2) stid; (3) strah

²⁷ Ibid 120

²⁸ Vukotić, Marina; Đolović Aleksandra i Koprivica Ivan (2011). *Analiza podataka centara za socijalni rad o slučajevima seksualnog zlostavljanja i zloupotrebe dece u AP Vojvodini za period 2006-2010. godina*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu

²⁹ Išpanović-Radojković, Veronika i Ignjatović Tanja (2006), 69

³⁰ Ljubojev, Nadežda (2009). „Zlostavljanje deteta u porodici“, *Socijalna misao*, vol. 16/1.63-77

³¹ Biljana Simeunović Pantić (2021), Otkrivanje žrtava seksualnog nasilja u kontekstu internalizovanog seksizma i ženske unutarrodne hostilnosti, Beograd: Sociološko naučno društvo Srbije.

od dodira ili promiskuitet. Ovo seksualno zlostavljanje se teško otkriva usled straha žrtve nasilja da ne bi bila izvrgnuta osudi, ili strahu za život svoje porodice.

Iako u ovom radu nije uključena eksploatacija dece kao manifestni oblik zlostavljanja i zanemarivanja deteta, ipak ćemo je spomenuti, kao vrlo važan i, na žalost, vrlo rasprostranjen oblik zloupotrebe dece.

4. Eksploatacija dece. Ova pojava koja datira iz vremena starog Rima, čak i dalje, kada je dete posmatrano kao predmet, čijim se životom slobodno raspolagalo. Deca su često bila eksploatisana zarad potreba drugih, radno su angažovana na veoma teškim poslovima, neprimerenim njihovom uzrastu. Eksploatacija predstavlja korišćenje/zloupotrebu deteta zarad sa ciljem postizanja koristi za neka treća lica, pri čemu se tu može svrstati običan rad dece i prostitucija dece. Eksploatacija dece unajopštijem smislu obuhvata: (1) eksploataciju; (2) prostituciju; (3) prinudni rad ili pružanje usluga; (4) regrutaciju dece radi učešća u oružanim sukobima; (5) korišćenje dece za vršenje krivičnih dela; (6) korišćenje dece za medicinske eksperimente i korišćenje organa; (7) ropstvo, potčinjavanje. Ovi postupci za posledicu mogu imati narušavanje detetovog fizičkog ili mentalnog zdravlja, obrazovanja deteta ili pak moralni ili socijalni razvoj.

5. Zanemarivanje dece, prema Posebnom protokolu za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja,³² zanemarivanje dece predstavlja *propust roditelja, usvojioca, staraoca, odnosno druge osobe koja je preuzela odgovornost ili obavezu da neguje dete, da obezbedi uslove za razvoj po pitanju: zdravlja, obrazovanja, emocionalnog razvoja, ishrane, smeštaja i bezbednih životnih uslova u okviru razumno raspoloživih sredstava porodice ili pružaoca nege, što izaziva, ili može sa velikom verovatnoćom, narušiti zdravlje deteta ili fizički, mentalni, duhovni, moralni i njegov socijalni razvoj*³³. Ovo obuhvata i propuste u obavljanju pravilnog nadzora i zaštite deteta od povređivanja u onolikoj meri u kojoj je to izvodljivo i najčešće obuhvata: (1) fizičko zanemarivanje - nedostatak higijene, hrane, zdravstvene zaštite, odeće; (2) emocionalno zanemarivanje - nedostatak podrške, stimulacije, topline, osećanja sigurnosti i zaštite; (3) obrazovno zanemarivanje - nedostatak mogućnosti i/ili uskraćivanje obrazovanja. Zanemarivanje ozbiljno utiče na mentalno i fizičko zdravlje deteta, a za posledicu može imati i smrt deteta, naročito ako je počelo u prve tri godine života deteta i bilo dugotrajno.

Da li će dete postati žrtva zanemarivanja, pre svega, zavisi od: 1. *kvaliteta odnosa roditelja i deteta* čime se naglašavaju osobine deteta koje mogu biti podsticajne za razvoj neprijateljskog stava roditelja prema detetu³⁴; 2. *ranijeg života roditelja*- često su majke te koje se javljaju kao zlostavljači (pri čemu se ne smeju izostaviti ni očevi),³⁵ jer ono što su one proživljavale/i u detinjstvu od strane svojih roditelja često prenose na svoju decu; 3. *osobina i psihičke strukture roditelja*- roditelji koji su skloni upotrebi alkohola, opojnih droga ili boluju od depresije, češći su zlostavljači od ostalih kategorija roditelja; 4. *socio-kulturnih uslovi*

³² Išpanović Radojković V, Ignjatović V, Vujović, Stevanović I, Srna J, Žegarac N. (2006). *Priručnik za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. Beograd: Centar za prava deteta.

³³ Radojević, Branka i dr. (2014). *Deca sa teškoćama – preporuke za procenu i podršku*, Beograd:

³⁴ Smith, Melinda; Robinson Lawrence and Segal Robert (2020). *What it is and how to help*.<https://www.help-guide.org/articles/abuse/child-abuse-and-neglect.html>. (9.5.2021.)

³⁵ Biljana Simeunović Pantić (2021), *Okrivljavanje žrtava seksualnog nasilja u kontekstu internalizovanog seksizma i ženske unutarrodne hostilnosti*, Beograd: Sociološko naučno društvo Srbije.

u kojima dete odrastakoji obuhvataju one uslove koji se odnose na siromaštvo, postojanje nasilja u porodici, sredinu koja nije dovoljno upoznata sa pravima deteta, kao i načinima za njihovu zaštitu i 5. osobina deteta- mnoga deca su karakterno takva da odstupaju od pravila koja im nameću roditelji ili pak imaju potrebe koje roditelji nisu u mogućnosti da zadovolje. To za posledicu ima razvoj agresije kod roditelja, koja se usmerava na dete, gde ono postaje objekat mržnje i odbojnosti svojih roditelja.

4. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Jedno od osnovnih prava deteta koje je definisano *Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta* jeste pravo na život, opstanak i razvoj,³⁶ te je svaki oblik nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, najteži vid kršenja ljudskih i dečijih prava. Položaj osoba sa smetnjama u razvoju, prvenstveno dece, u društvu obeležavala je njihova različitost zbog koje su bili etiketirani, stigmatizovani, odbacivani, isključivani, odnosno, devalvirani kao osobe.

Predmet istraživanja je bio da se utvrdi u kom stepenu su deca i mladi sa smetnjama u razvoju (deca i mladi sa lakim stepenom ometenosti, vaspitno zapuštena deca i mladi, deca i mladi koja potiču iz socijalno depriviranih porodica, deca i mladi koja su pretrpeli zlostavljanje u porodici) vulnerabilna i marginalizovana grupa u odnosu na decu i mlade normalnog razvoja. *Cilj istraživanja* je bio da se utvrdi da li i u kom stepenu postoje određeni (i koji) oblici zlostavljanja i/ili zanemarivanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju i koji su dominantni faktori za razvoj i održavanje ovakve situacije.

Zadatak istraživanja je bio utvrditi koliki je stepen zastupljenosti zlostavljanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju nateritriji grada Beograda povezan sa određenim sociodemografskim faktorima. Sâm zadatak je koncipiran kroz nekoliko istraživačkih pitanja: (1) da li je postojanje zlostavljanja/zanemarivanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju povezano sa vrstom mesta u kome žive; (2) da li je povezano sa strukturom i brojem dece u porodici u kojoj žive; (3) da li je stepen obrazovanja roditelja/staratelja/hranitelja povezan sa postojanjem zlostavljanja/zanemarivanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju; (4) kakvi su uslovi i prilike u porodicama ispitanika u kojim oni žive (stepen prepoznavanja i zadovoljavanja potreba ispitanika od strane kućana); (5) da li su roditelji/staratelji dece i mladih sa smetnjama skloni konzumiranju alkoholnih pića i agresivnom ponašanju prema kućanima, predmetima, deci i mladima sa smetnjama u razvoju i (6) da li ispitanici iskreno govore o tome da li su imali iskustvo nekog vida zlostavljanja i/ili zanemarivanja u porodici. Osnovna hipoteza je da su deca sa smetnjama u razvoju najčešće marginalizovana i mnogo češće izložena nasilju i zanemarivanju.

Uzorak je činilo 80 ispitanika, učenika osnovne i srednješkole „Novi Beograd“ u Beogradu. Uvidom u dokumentaciju, za potrebe istraživanja, odlučeno je da uzorak čine ispitanici-deca i mladi sa lakim stepenom ometenosti, deca i mladi koji su vaspitno zapušteni, deca i mladi koji potiču iz socijalno depriviranih porodica i deca i mladi kod kojih je potvrđeno da postoji istorija zlostavljanja u porodici, tako da su ka ociljna grupa birani učenici starosti od 10. do 21. godine. Tokom ispitivanja, korišćeni su metoda anketiranja, nestrukturirani intervju sa ispitanicima (u situacijama gde je procenjena potreba za tim) i analiza predmetne

³⁶ Konvencija o pravima deteta, UNICEF, 1989. 6/1/2 konvencija (unicef.org) (31.5.2021)

dokumentacije, odnosno, dosijea učenika. Kriterijum odabira ispitanika je bila starost ispitanika i razvijena sposobnosti ispitanika da razume postavljeno pitanje i da na njega da iskren odgovor. Istraživanje je obavljeno tako što je ispitanicima najprepojašnjeno šta su pojmovi koji se istražuju, a zatim im je pojašnjeno šta treba da rade sa upitnikom. Upitnik je popunjavan po principu papir-olovka.

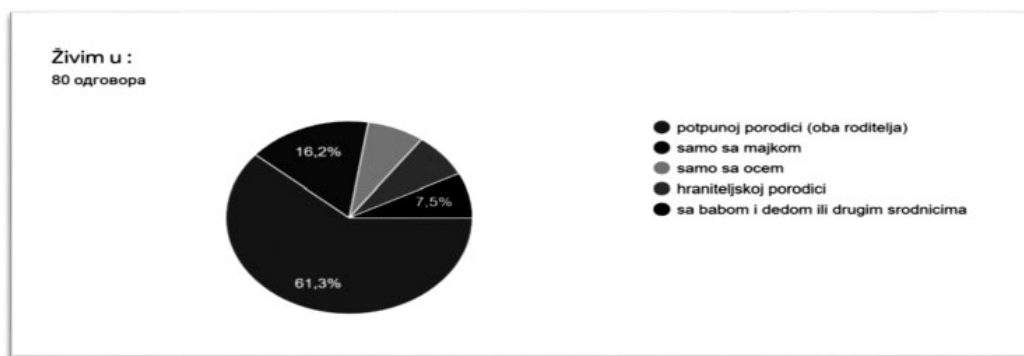
4.1. Prikaz i diskusijarezultata istraživanja

Nakon analize prikupljenih podataka, na vrlo malom uzorku, dobija se ozbiljna i vrlo surova slika jednog društva gde su zlostavljanje i zanemarivanje dece sa smetnjama u razvoju, i ako su usvojena brojna međunarodna inacionalna dokumenta, i dalje čvrsto pod velom *porodične tajne*.

Iz aspekta postavljene osnovne hipoteze, hipoteza je potvrđena.

Podaci su analizirani prateći distribuciju odgovora *ponekad* i *da*, jer i na manjina gove šta postojanja nekog oblika trpnje deteta, govori u prilog sumnji da u toj porodici postoji neki oblik nasilja i/ili zanemarivanja deteta³⁷.

Uzorak je činilo 45% osoba ženskog pola i 55% osoba muškog pola. Uzorak je bio sačinjen od ispitanika starostiod 10. do 21.godine, a najzastupljeniji su bili ispitanici sa 16 godina (30%), zatim ispitanici sa 15godina (16,3%), dok najmanje jeispitanika bilo sa 21 godinom (1,3%). Ovaj podatak je indikativan jer se, prema podacima, može tvrditi da većina ispitanika potiče iz socijalno depriviranih porodica koje nisu mogle (ili nisu želele) da obezbede uslove za uvremenjeno školovanje svoje dece, tako da među ispitanicima ima onih koji imaju 14 godina a pohađaju 5. razred osnovne škole. Najzastupljeni je suispitanici koji potiču iz potpunih porodica (61,3%), ali procenat ispitanika koji potiču iz nepotpunih porodica je i procenat depriviranih porodica koje su vaspitavale decu na način koji su najbolje znale i umele (32,2%) (*videti Grafikon br. 1*).

Grafikon 1. Struktura porodice i broja članova porodice

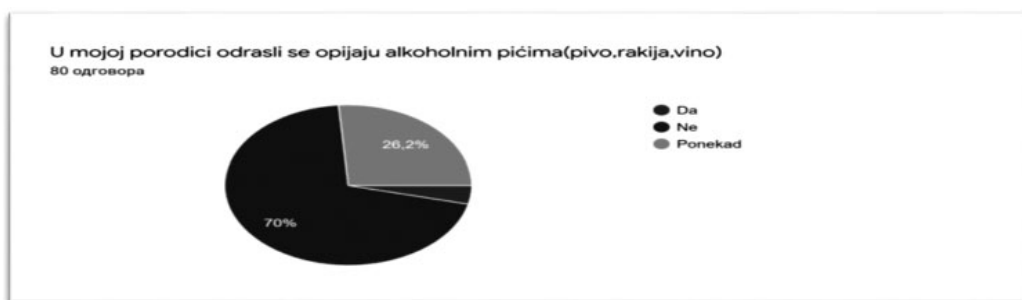
Ovaj podatak bi mogao da se protumači kao mogući rizičan teren za razvoj nasilničkog ponašanja ukućana u prisustvu deteta ili prema detetu, što potvrđujui istraživanja u kojima

³⁷ Žegarac Nevenka (2004), 19

se sa povećanjem broja dece rasipa porodična kohezija i nastaju problematični odnosi³⁸. Od ukupnog broja ispitanika, njih 25% je procenilo da su njihovi uslovi života siromašni, dok je (na ukupnom uzorku) njih 16,2% odgovorilo da (ponekad) nemaju dovoljno hrane. Njih 10% je procenilo da nema zadovoljavajuće higijenske uslove (kupati i toplu vodu).

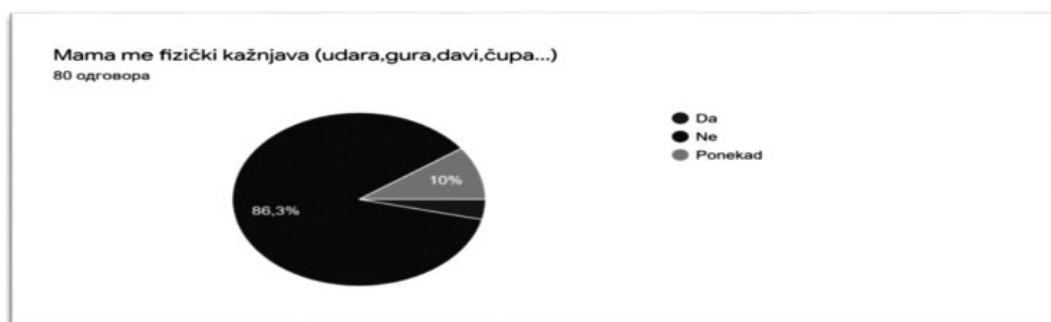
Pitanja koja se nalaze pod rednim brojevima od 11. do 17, od 20. do 22, 25. i 29. odnosila su se na konkretne situacije nasilničkog ponašanja roditelja prema detetu. Instrument istraživanja se nalazi u Prilogu 1. koji se nalazi na kraju članka.

Odgovori se odnose na: česte situacije opijanja roditelja (31%) (videti Grafikon br. 2)

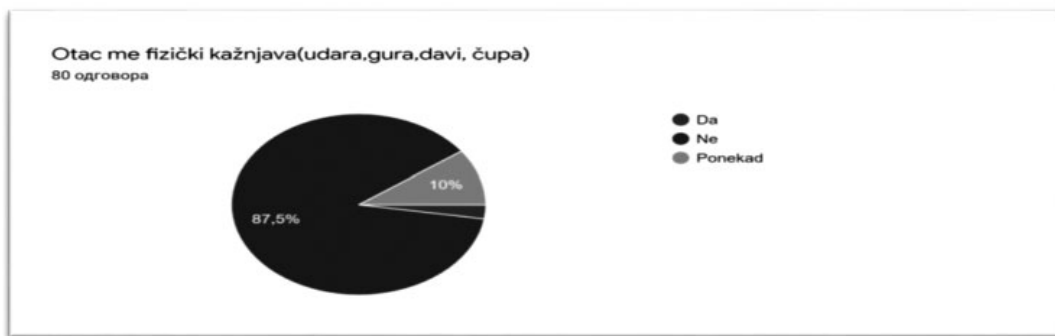
Grafikon br. 2. Zastupljenost opijanja u porodici ispitanika

Česta fizička „kažnjavanja“ ispitanici dobijaju od druge osobe iz porodice (15%) u odnosu na postotak takvog ponašanja od strane majke (13,7%) (videti Grafikon br.3), odnosno oca (12,5%) (videti Grafikon br. 4) ili druge osobe odrasle osobe iz porodice (20%) (videti Grafikon br. 5)

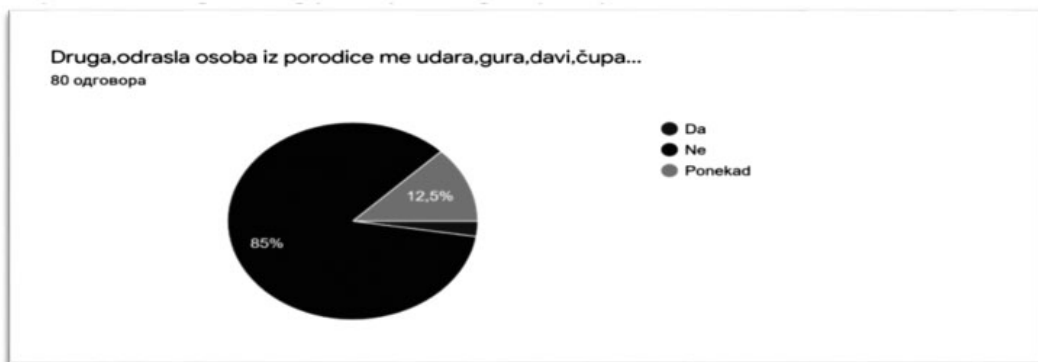

Grafikon br. 3. Stepen zastupljenosti fizičkog kažnjavanja od strane majke

³⁸ Milosavljević, Milan (1998). *Nasilje nad decom*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 98

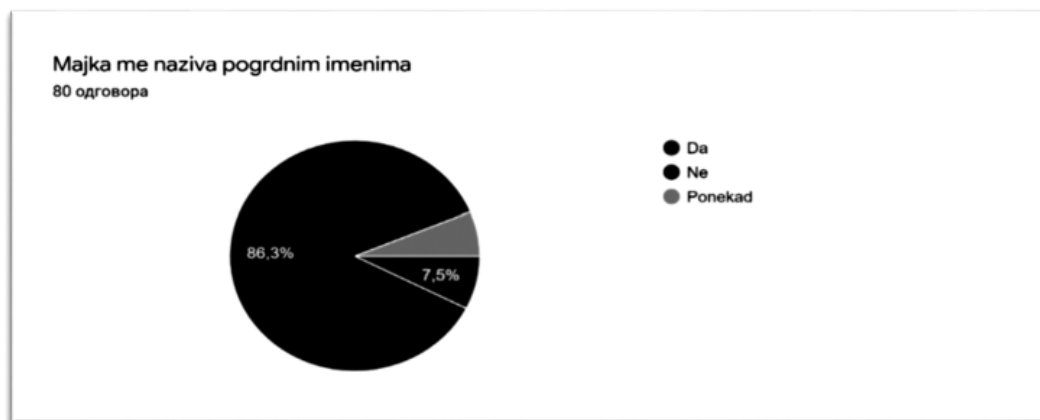

Grafikon br. 4. Stepen zastupljenosti fuzičkog kažnjavanja od strane oca

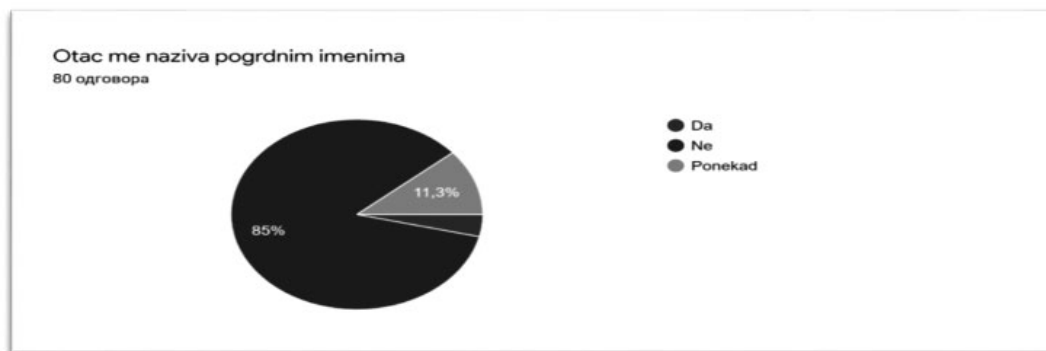

Grafikon br. 5. Stepen zastupljenost fizičkog kažnjavanja ispitanika od strane druge odrasle osobe u porodici

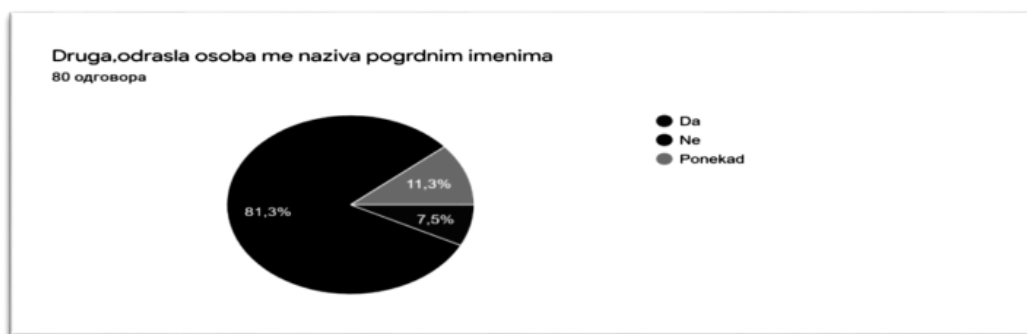
Nazivanje deteta pogrđnim imenima od strane roditelja ili druge osobe iz porodice (47,8%), gde je zastupljenije verbalno vređanje i ponižavanje od strane druge osobe iz porodice (18,8%) (videti Grafikon br.6), u odnosu na takvo ponašanje roditelja, odnosno, majke (13,7%) (videti Grafikon br. 7) –ili oca (15%) (videti Grafikon br. 8).

Grafikon br. 6. Stepen zastupljenosti vređanja i/ili nazivanja ispitanika pogrđnim imenima od strane majke)

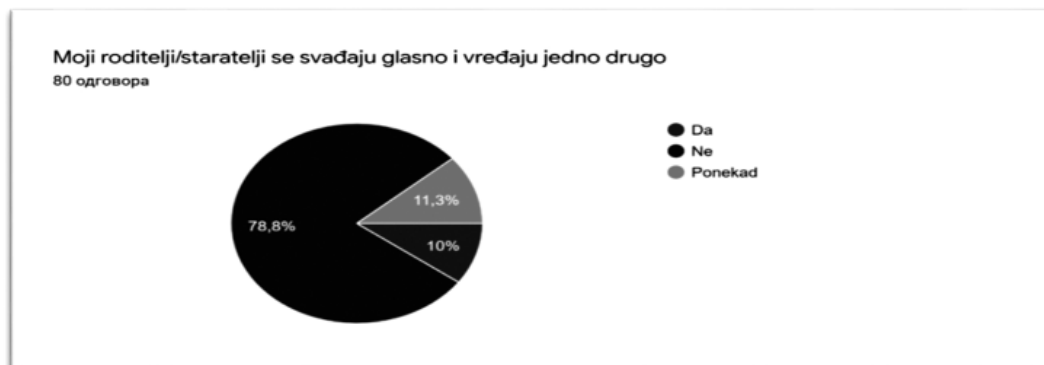

Grafikon br. 7. Stepen zastupljenosti vređanja i/ili nazivanja ispitanika pogrdnim imenima od strane oca

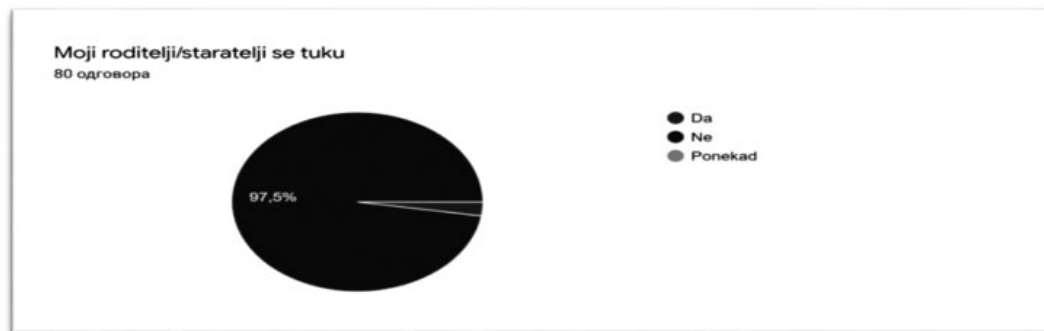

Grafikon br. 8. Stepen zastupljenosti vređanja i/ili nazivanja ispitanika pogrdnim imenima od strane neke odrasle osobe iz porodice

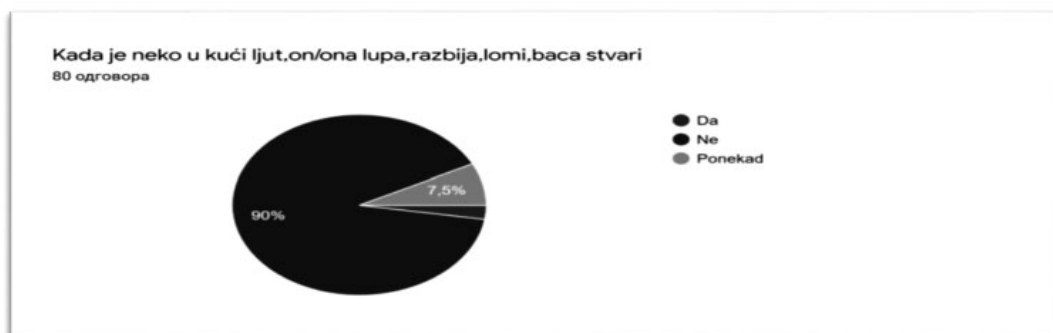
Neposrednog prisustva nasilju između roditelja/ukućana (2,5%) (što je potvrđeno i uvidom u dokumentaciju i tokom intervjuja sa decom) (videti Grafikon br. 9), svađa između roditelja (21%) (videti Grafikon br.10), nasilničkog ponašanja nekog od ukućana prema predmetima u kući (10%) (videti Grafikon br. 11) i posledično, stepena straha, odnosno, zastrašenosti ispitanika iz svog neposrednog porodičnog okruženja (videti Grafikon br.12).

Grafikon br. 9. Stepen zastupljenosti verbalnog nasilja između roditelja i/ili članova porodice ispitanika

Grafikon br.10. Stepen fizičkog nasilja između roditelja i/ili članova porodice ispitanika

Grafikon br. 11. Stepen nasilničkog ponašanja roditelja i/ili drugog člana porodice

Grafikon br. 12. Stepen straha i zastrašenosti ispitanika od neke odrasle osobe iz svoje porodice

Preostala pitanja se odnose na posledice pretrpljenih traumatičnih situacija u porodici (pitanja pod rednim brojevima 18, 19, 24, 26.i27.) gde rezultati pokazuju da35% njih ima određene zdravstvene tegobe („osećam mučninu i boli me glava“), miran san, bezružnih snova, nema 41,3% ispitanika, a njih 25,1% su tužni zbog života u njihovoj porodici.

U delu neposredne brige i zadovoljavanja osnovnih potreba, njih 18,3% nema obezbeđenu brigu i negu i vođenje lekaru kada se ne osećaju dobro, 21,3% ispitanika nema uslova za

primereno spavanje, a njih 16% nemaju adekvatnih stambenih uslova (adekvatno grejanje, komfor, održavanje higijena, nedostatak ličnog prostora). Kada je reč o davanju iskrenog odgovora da trpe nasilje, deca treba da imaju razvijene kognitivne sposobnosti isvest o tome da određeno ponašanje ukućana prema njima predstavlja oblik zlostavljanja ili zanemarivanja.

U tom smislu njih 97,5% je odgovorilo da su *ponekad* bili u takvoj situaciji, što se može povezati sa (opservaciono uočenim) strahom deteta da, ukoliko potvrdi, to može da isprovocira čitav niz događaja koji bi rezultirali nasiljem od strane roditelja i/ili odvajanjem od roditelja (nasilnika). Dete već smatra i oseća da je krivo *zbognečeg* da je ponašanje nasilnog roditelja opravdano, tako da dodatni teret i osećaj krivice ne bi imalo snage da podnese.

Ovi podaci govore u prilog postavljenim istraživačkim pretpostavka mada su deca sa smetnjama u razvoju koja potiču iz socijalno depriviranih porodica sa mnogo članova i koji žive u prigradskim naseljima, marginalizovana i u većem stepenu izložena mogućnosti trpljenja zlostavljanja ili zanemarivanja osnovnih razvojnih, čak i egzistencijalnih potreba. Obzirom da uzorak čine predstavnici tri nacionalnosti, potrebna je dubioznija analiza podataka i osetljiviji istraživački instrumentarijum kako bi se utvrdilo u kom stepenu je kod koje nacionalnosti koji oblik nasilja nad decom zastupljeniji.

Analizirajući dobijene podatke istraživanja, vodeći se postavljenim predmetom i ciljem istraživanja, iako je istraživanje sprovedeno na relativno malom uzorku, dolazimo do alarmantnog podatka koji pokazuje da je u zemlji Republici Srbiji i pored donošenja zakona i podzakonskih akata o zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja ono i dalje izraženo i prisutno. Kao što je i sam cilj istraživanja bio da se utvrdi koliki je stepen zastupljenosti zlostavljanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju na teritoriji grada Beograda povezan sa određenim sociodemografskim faktorima, kroz istraživačke zadatke došli smo do podataka da je postojanje zlostavljanja/zanemarivanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju povezano sa vrstom mesta, strukturom i brojem dece u porodici u kojoj žive. Takođe, da je stepen obrazovanja roditelja/staratelja/hranitelja povezan sa postojanjem zlostavljanja/zanemarivanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju, kao i uslovima ispitanika u kojim oni žive (stepen prepoznavanja i zadovoljavanja potreba ispitanika od strane ukućana). Osnovna postavljena hipoteza je potvrđena, što ukazuje da su deca sa smetnjama u razvoju najčešće marginalizovana i mnogo češće izložena nasilju i zanemarivanju.

5. MOGUĆI UTICAJI JAVNOSTI I DEJSTVA PRAVNOG OKVIRA

Uticaj javnosti u sprečavanju nasilja nad decom sa smetnjama, a dalekosežno i nasilja u porodici svakako je izraženo stupanjem na snagu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici sredinom 2016.godine (Sl. glasnik RS, br. 94/2016). Ovim zakonom uređuje se sprečavanje nasilja i postupanje državnih organa i ustanova, kao i preuzimanje zaštite i podrške žrtvama nasilja³⁹. Osim zaštitnih mera da se nasilje ne dogodi, značajne su specijalizovane obuke usmerene ka državnim organima, prava na besplatnu pravnu pomoć žrtvama. Alarmiranje javnosti u smislu edukacije dece, praćenje promena uključivanjem i drugih ustanova, medija, predškolskih i školskih ustanova, kao i celokupnog detetovog okruženja.

³⁹ Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br.94/2016, 1

Samo sprečavanje nasilja sastoji se od skupa mera kojima se otkriva da li preti neposredna opasnost od nasilja u porodici i skupa mera koje se primenjuju kada je neposredna opasnost otkrivena. Neposredna opasnost postoji kada iz ponašanja mogućeg učinioca i drugih okolnosti proizilazi da je on spreman da u vremenu koje neposredno predstoji po prvi put učini ili ponovi nasilje u porodici⁴⁰, o čemu smo u istraživačkom delu rada i govorili. Kako i Porodični zakon ("Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015) i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (Sl. glasnik RS, br. 94/2016) taksativno nabrajaju akte nasilja kao i srodnike na koje se zakon primenjuje nema sumnje da je pravni okvir nasilja nad decom sa smetnjama u razvoju formulisan i jasan. Nažalost zakonska regulativa u smislu prevencije koju predviđa još je na „staklenim nogama“ delom iz neznanja i straha žrtvi, a mahom iz neadekvatnog postupanja okruženja. Pored državnih u pružanju podrške zaštite dece učestvuju i nevladine organizacije i/ili inostarni fondovi uz direktne ili indirektno donacije.

Prepoznavanje čina nasilja može da proizide iz proučavanje prijave kome je bilo kome podnela žrtva nasilja, uočavanjem tragova fizičkog i drugog nasilja na žrtvi i drugih okolnosti koje ukazuju na isto. Posebno je regulisan rad grupa za koordinaciju i saradnju i način pružanja psihosocijalne i pravne pomoći žrtvama (*Službeni glasnik RS*, br.94/2016, član 31). Nažalost, u praksi Republičkog javnog tužilaštva gotovo da i nema prijava o ovom aktu nasilja.⁴¹

6. ZAKLJUČAK

Rezultati dobijeni ovim istraživanjem, iako analizirani na relativno malom uzorku, predstavljaju alarmantan podatak ukazujući nam da je u našoj zemlji i pored donešenja zakona i podzakonskih akata o zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja ono i dalje izraženo i prisutno. Ono što čini uopšteni sociološki okvir jednog savremenog društva jesu pravila ponašanja koja su ispravna sa stanovišta zakona, morala, opštih shvatanja i principa. U tom smislu, socijalno kompetentno je ono dete koje je usvojilo pozitivne socijalne vrednosti (npr. divljenje, pomaganje, saradnja), koje je razvilo sposobnosti da shvati okolinu i da na adekvatan način reaguje u svakodnevnom životnim situacijama. Tamo gde je nasilje među članovima porodice izraženo i višestruko, izvesno je da će dete poprimiti negativne društvene vrednosti koje se odražavaju na njegov odnos, kako prema okolini, tako i prema sebi, u smislu sklonosti samopovređivanju, nedostatka samopoštovanja i sigurnosti.

Kao što je i sam cilj istraživanja bio da se utvrdi koliki je stepen zastupljenosti zlostavljanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju na teritoriji grada Beograda povezan sa određenim sociodemografskim faktorima, kroz istraivačke zadatke došli smo do podataka da je postojanje zlostavljanja/zanemarivanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju povezano sa vrstom mesta, strukturom i brojem dece u porodici u kojoj žive. Takođe, da je stepen obrazovanja roditelja/staratelja/hranitelja povezan sa postojanjem zlostavljanja/zanemarivanja dece i mladih sa smetnjama u razvoju, kao i uslovima ispitnika u kojim oni žive (stepen prepoznavanja i zadovoljavanja potreba ispitnika od strane ukućana). Osnovna postavljena

⁴⁰ *Ibid*, 3/2

⁴¹ [http://rjt.gov.rs/ci/\(19.9.2021.\)](http://rjt.gov.rs/ci/(19.9.2021.))

hipoteza je potvrđena, što ukazuje da su deca sa smetnjama u razvoju najčešće marginalizovana i mnogo češće izložena nasilju i zanemarivanju.

Ono što predstavlja značajno zapažanje u istraživanju jeste da česta fizička „kažnjavanja“ ispitanici dobijaju od druge osobe iz porodice (15%) u odnosu na postotak takvog ponašanja od strane majke (13,7%), odnosno oca (12,5%) ili druge osobe odrasle osobe iz porodice (20%), dok nazivanje deteta pogrđnim imenima od strane roditelja ili druge osobe iz porodice (47,8%), gde je zastupljenije verbalno vređanje i ponižavanje od strane druge osobe iz porodice (18,8%), u odnosu na takvo ponašanje roditelja, odnosno, majke (13,7%) ili oca (15%).

U delu neposredne brige i zadovoljavanja osnovnih potreba, njih 18,3% nema obezbeđenu brigu i negu i vođenje lekaru kada se ne osećaju dobro, 21,3% ispitanika nema uslova za primereno spavanje, a njih 16% nemaju adekvatnih stambenih uslova (adekvatno grejanje, komfor, održavanje higijena, nedostatak ičnog prostora). Kada je reč o davanju iskrenog odgovora da trpe nasilje, deca treba da imaju razvijene kognitivne sposobnosti i svest o tome da određeno ponašanje ukućana prema njima predstavlja oblik zlostavljanja ili zanemarivanja.

U tom smislu njih 97,5% je odgovorilo da su ponekad bili u takvoj situaciji, što se može povezati sa (opservaciono uočenim) strahom deteta da, ukoliko potvrdi, to može da isprovocira čitav niz događaja koji bi rezultirali nasiljem od strane roditelja i/ili odvajanjem od roditelja (nasilnika). Dete već smatra i oseća da je krivo zbog nečeg da je ponašanje nasilnog roditelja opravdano, tako da dodatni teret i osećaj krivice ne bi imalo snage da podnese.

Ovi podaci govore u prilog postavljenim istraživačkim pretpostavkama da su deca sa smetnjama u razvoju koja potiču iz socijalno depriviranih porodica sa mnogo članova i koji žive u prigradskim naseljima, marginalizovana i u većem stepenu izložena mogućnosti trpljenja zlostavljanja ili zanemarivanja osnovnih razvojnih, čak i egzistencijalnih potreba. Obzirom da uzorak čine predstavnici tri nacionalnosti, potrebna je dubioznija analiza podataka i osetljiviji istraživački instrumentarijum kako bi se utvrdilo u kom stepenu je kod koje nacionalnosti koji oblik nasilja nad decom zastupljeniji.

Porodično okrilje, koje (bi trebalo da) predstavlja najbezbednije mesto za dete je prostor u kome se kod deteta na suptilan način izgrađuju odbrambeni mehanizmi i razvija svest o tome da nisu svi odrasli ljudi dobri. Na taj način, dete se priprema za sve potencijalne opasnosti koje vrebaju u stvarnom životu. Postoji određen, na žalost, još uvek nedovoljno utvrđen postotak dece koja su upravo u porodičnom okrilju izložena lošim, teškim i bolnim trenucima trpnje i osećanja krivice. Takva deca postanu „vidljiva“ tek kada počnu sa ispoljavanjem agresivnog i kriminogenog ponašanja, upotrebom alkohola i narkotika ili ispoljavanjem psihosomatske simptomatologije van porodične sredine. Nisu, međutim, sve siromašne porodice disfunkcionalne, te je važno takvim porodicama pružiti pomoć i podršku. U tom smislu je važno razvijanje odnosa između roditelja i deteta koje može da se sastoji upružanju podrške detetu od strane roditelja, jačanju detetovog samopouzdanja, pružanju ljubavi i pažnje i toleranciji i prihvatanju detetove individualnosti. Imajući u vidu da Republika Srbija ima usvojena snažne zakonske i podzakonske akte za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja koja se zasnivaju na međunarodnim zakonima i konvencijama, potrebna je volja da se na pravi način i snažnije pokrene mehanizam prepoznavanja i sprečavanja nasilja nad decom pre nego što takav događaj dođe u žižu javnosti, pre svega alarmiranjem okruženja koje prvo može da prepozna početne signale nasilja, rad na prevenciji edukativnim sadržajima i ohrabriranjem samih žrtava.

LITERATURA

- Grbić Ana, Vuković, Jelena “Razvoj i implementacija zakonodavstva sistema državne brige o porodici i deci u okviru savremenog porodičnog života”, *Megatrend revija*, Beograd, 2/2017, 145-158
- Eksploatacija dece sa posebnim osvrtom na Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji. Dostupno na: http://www.cpd.org.rs/Data/Files/eksploatacija_dece_2006.pdf . Pristupljeno 01.04.2021
- Familija uz finansijsku podršku EU. Dostupno na; http://familia.org.rs/Fam%2024%2003%202014/DECA_SA_TESKOCAMA_preporuke_za_proce_nu_i_podrsku.pdf. Pristupljeno 15.03.2021.
- Heekin Mengel, (1997), *Novi prijatelji*, Mali professor, Zagreb, 109
- Hrnjica, Sulejman (1991). *Ometeno dete – uvod u psihologiju ometenih u razvoju*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Išpanović-Radojković, Veronika i Ignjatović Tanja, (2006). Priručnik za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Beograd: Degraplast
- Išpanović Radojković V, Ignjatović V, Vujović, Stevanović I, Srna J, Žegarac N. (2006). *Priručnik za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. Beograd: Centar za prava deteta.
- Konvencija UN o pravima deteta, (1989). Dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>. Pristupljeno 17.03.2021
- Konstantinović-Vilić, Slobodanka, Nikolić-Ristanović Vesna, Kostić Miomira (2009). *Kriminologija*. Niš: Pelikan print.
- Ljubojev, Nadežda (2009). Zlostavljanje deteta u porodici, *Socijalna misao*, vol. 16, br. 1: 63-77
- Milosavljević, Milan (1998). *Nasilje nad decom*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
- Mihić, Biljana (2002). *Porodično nasilje na decom*. Tema broja Septembar 2002: 51-58. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2002/1450-66370203051M.pdf>. (11.04.2021)
- Porodični zakon RS, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011, 6/2015.
- Pejović Milovančević M, Išpanović Radojković V, Vidojević O, Kalanj D, Marunić V, Radosavljev J, et al. (2002). Model zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. *Psihijatrija danas*; 34(1-2):117-32.
- Radojević, Branka i dr. (2014). *Deca sa teškoćama – preporuke za procenu i podršku*, Beograd: Republičko javno tužilaštvo, statistika, <http://rjt.gov.rs/ci/>
- Simeunović Pantić Biljana (2021), Okrivljavanje žrtava seksualnog nasilja u kontekstu internalizovanog seksizma i ženske unutarrodne hostilnosti, Beograd: Sociološko naučno društvo Srbije
- *Situaciona analiza – Položaj dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u Republici Srbiji*, (2018). Dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/polozaj-dece-sa-smetnjama-u-razvoju-pregled-nalaza>. Pristupljeno 15.03.2021.

- Smith, Melinda; Robinson Lawrence and Segal Robert (2020). *What it is and how to help*. Dostupno na <https://www.helpguide.org/articles/abuse/child-abuse-and-neglect.html>. Pristupljeno 9.5.2021.
- Stevković, Ljiljana (2006). Karakteristike nasilja nad decom u porodici i njegove posledice na zdravlje, u: *Zdravlje i žrtve*. Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2006/1450-66370603023S.pdf>. Pristupljeno 15. 03.2021.
- Stepanović, Saša (2018). *Inkluzija*. Šabac: Sumatra izdavaštvo
- Stepanović, Saša, (2019). *ADHA I ADD, poremećaj pažnje iz drugog ugla*, Beograd: Visoka škola socijalnog rada.
- University of Wisconsin (2008). *Monitoring child disability in developing countries: results from the multiple indicator cluster surveys*. New York: United Nations Children's Fund. :https://www.unicef.org/english/protection/Monitoring_Child_Disability_in_Developing_Countries.pdf. Pristupljeno 17.03.2021
- Vujačić Milja, (2006): "Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama" *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 38/1, 190-204
- Vukotić, Marina; Đolović Aleksandra i Koprivica Ivan (2011). Analiza podataka centara za socijalni rad o slučajevima seksualnog zlostavljanja i zloupotrebe dece u AP Vojvodini za period 2006-2010.godina. Novi Sad: Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu
- WHO (2011). *World report on Disability*. Geneva: World Health Organization. Dostupno na <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>. (12.03.2021.)
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br.94/2016, Beograd

Saša Stepanović
Ana Grbić

364.632-056.26/.36-053.4/.5(497.11)
364-787.8-056.26/.36-053.4/.5(497.11)
DOI: 10.5937/MegRev2203269S
Primljen 30.12.2021.
Odobren 06.03.2022.
Stručni članak

ABUSE OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN THE CITY OF BELGRADE

Abstract: *The subject of this empirical research is to see to what extent violence against children with disabilities is present in our society, in which families abuse and neglect occur, specifically in the city of Belgrade. The aim of the research was to determine whether and to what extent there are certain (and which) forms of abuse and / or neglect of children and youth with disabilities and what are the dominant factors for the development and maintenance of this situation, while the task was to determine whether the degree of abuse and / or neglect of children and youth with disabilities in the city of Belgrade depends on certain socio-demographic factors.*

The sample consisted of 80 respondents, students of primary and secondary school "Novi Beograd" in Belgrade. The target group was students aged 10 to 21 who were found to have a factor which contributes to the vulnerability and marginalization of this group of children and young people in relation to children and young people of normal development. The analysis of the results showed that, out of the total number of respondents, 25% of them estimated that their living conditions were poor, while 16.2% of them answered that (sometimes) they did not have enough food. 10% of them estimated that there were no satisfactory hygienic conditions. By analyzing the questions on a certain group of questions, significant data were obtained that support the research questions that children with disabilities, who come from socially deprived families with many members and live in suburbs, are more exposed to the possibility of suffering. abuse and / or neglect.

Key words: *violence, forms of violence, children with disabilities, family relationships, school*

UPITNIK

Ovaj upitnik će nam pomoći da saznamo da li deca/mladi trpe neki vid nasilja i zanemarivanja u porodici u kojoj žive.

Pod terminom *nasilje i zanemarivanje* podrazumeva se ponašanje roditelja, staratelja, srodnika, osobe sa kojom dete živi, gde se uz primenu fizičke sile nanosi bol detetu, dete se kažnjava udarcima, gušenjem, guranjem, zatvaranjem, naziva se pogrđnim imenima ili mu se nezadovoljavaju osnovne potrebe (hrana, san, odeća, higijena). Kao posledica toga, ugroženje razvoj deteta.

Važno je da iskreno odgovoriš na ova pitanja koja će pomoći da saznamo koliko deca/mladi trpe zlostavljanje i zanemarivanje u svojim porodicama. Upitnik je anonimn i koristiće nam da steknemo uvidu uslove življenja u tvojoj porodici poboljšamo uslove u kojima ti živiš.

Zaokruži, dopiši, ono što se odnosina tebe:

1. Pol: MŽ
2. Imam _____ godina.
3. Živim u: a) selu, b) prigradskom naselju, v) gradu
4. Živim u: a) potpunoj porodici (obarođitelja), b) samosamajkom, v) samosaoce, g) hraniteljskoj porodici, d) sa babom i dedom i drugim srođnicima
5. Obrazovanje majke/staratelja/hranitelja: a) nepotpuna OŠ, b) OŠ, v) SŠ, g) visoka ŠŠ, d) nepismen/a
6. Obrazovanje oca/staratelja/hranitelja: a) nepotpuna OŠ, b) OŠ, v) SSS, g) VŠŠ, d) nepismen/a
7. U mojoj porodici ima _____ dece.
8. Procenjujem da su naša uslovi života: a) siromašni, b) prosečni, v) iznad prosečni
9. U mojoj porodici uvek imamo dovoljno hrane: a) da, b) ne, v) ponekad
10. Imam kupatilo i toplu vodu: a) da, b) ne, v) ponekad
11. U mojoj porodici se odrasli piju alkoholnim pićima (pivo, rakija, vino): a) da, b) ne, v) ponekad
12. Mama me fizički kažnjava (udara, gura, davi, čupa...): a) da, b) ne, v) ponekad
13. Otac me fizički kažnjava (udara, gura, davi, čupa...): a) da, b) ne, v) ponekad
14. Druga odrasla osoba iz porodice udara, gura, davi, čupa...: a) da, b) ne, v) ponekad
15. Majka me naziva pogrđnim imenima: a) da, b) ne, v) ponekad

16. Otacmenazivapogrdnimimenima:a) da, b) ne, v) ponekad
17. Drugaodraslaosobamenazivapogrdnimimenima:a)da, b) ne, v) ponekad
18. Uprostoriijgdespavamjemirnoiudobnopalakozašpim: a) da, b) ne, v) ponekad
19. Umojojkućijetoploiudobno;a) da, b)ne, v) ponekad
20. Mojiroditelji/starateljisesvađajuglasnoivredajujednodrugo:a) da, b) ne, v) ponekad
21. Mojiroditelji/starateljisetuku: a) da, b) ne, v) ponekad
22. Kadajenekoukućiljut, on/onalupa, razbija, lomi, bacastvari: a) da, b) ne, v) ponekad
23. Roditelji/starateljimiobezbeđuju (kupuju) svepotrebneštvariuskladusamogućnosti- ma:a) da, b) ne, v) ponekad
24. Zbognačinaživotausvojojporodici, jasamtužan/tužna: a) da, b) ne, v) ponekad
25. Plašimsenekeodrasleosobeizporodice:a)da, b) ne, v) ponekad
26. Mirnospavam, nemamružnesnove: a) da, b) ne, v) ponekad
27. Čestomeboliglava, stomak, imammučnine: a) da, b) ne, v) ponekad
28. Roditelji/starateljimevodekodlekarakadasambolestan/a: a)da, b) ne, v) ponekad
29. Smatramdasamzlostavljan/auporodici:a) da, b) ne, v) ponekad
30. Srećansamštoživimusvojojporodici: a)da, b) ne, v) ponekad
Bio/la sam iskren/a DA NE

HVALA NA SARADNJI